

İLHANLI (İRAN MOĞOLLARI) ORDUSUNDA HİYERARŞİ: ASKERİ YETKİLİLER VE NİTELİKLERİ

Mustafa UYAR*

Özet

İlhanlı (İran Moğolları) ordusundaki hiyerarşi, Cengiz Han tarafından teşkil edilen Moğol ordusunda var olan ile benzer niteliktedir. Ortadoğu ve Yakındoğu'ya gelmelerinden itibaren, Moğol orduları hiyerarşisindeki görevler ve isimleri değişime uğramışsa da, işlev anlamında aynı kalmışlardır. Muasır kaynaklar, hiyerarşi ve askerî görevliler hakkında bilgi verirken, Arapça ve Farsça isimleri yanında Moğolcalarını da zikretmektedirler. Bu ipuçları bize, İlhanlı ordusunda var olan askeri sistem ile Cengiz ordusu, daha da önemlisi Ortaçağ Türk askeri sistem ve stratejisi arasındaki bağı kurmamıza yardımcı olmaktadır.

Makale, İlhanlı (İran Moğolları) ordusundaki hiyerarşi ve askerî görevlileri, muasır kaynaklar ışığında incelemekte; terimlerin kökenleri, yetkileri, görevlilerin sorumlulukları, maaşları, yargı ve cezaları hakkında bilgi vermektedir. Sunulan bilgiler, Moğolların Ortaçağlardaki askerî yapısını anlamak bakımından olduğu kadar, Ortaçağ Türk ve İran askerî yapısıyla ilişkisi olması bakımından da önemlidir.

Anahtar Sözcükler: İlhanlı, Moğol, Ordu, Asker, Hiyerarşi, İran, Ortaçağ, Komutan.

Abstract

Hierarchy of the Ilkhanid (the Mongols of Iran) Army: Military Responsibles and Their Qualifications

Hierarchy of the Ilkhanid (the Mongols of Iran) army was similar to Mongol army that had been constituted by Chinggis Khan. Although duties and names of Ilkhanid military hierarchy members had been changed since Mongol entrance to the Middle and Near East; functions of these remain unchanged, in a general

---

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.

manner. The contemporary sources that present information about Ilkhanid military hierarchy and officers, give Mongolian names of the terms besides Arabic and Persian equivalents. These clues provide us with help to understand the relations between Ilkhanid military system and organisation of Chinggis Khan's army, further more, and Mediaeval Turkish military system and strategy.

The article analyses hierarchy and military officers of Ilkhanid army in the light of contemporary sources; and gives knowledge about origins of the terms, besides responsibility, salary, judgement and punishment of the military officers. The knowledge presented by article, is not only important with regard to comprehend Mediaeval Mongolian military construction in the Middle Ages, but also in point of Mediaeval Turkish and Persian military systems.

Keywords: *Ilkhanid, Mongol, Army, Soldier, Hierarchy, Iran, the Middle Age, Commander.*

Cengiz Han, Moğolların genişleme harekâtının en önemli unsuru olması sebebiyle, orduya ehemmiyet vermiş; selefleri de onun kurduğu ordu sistemini geliştirmişlerdi. Cengiz Han ve takipçilerinin orduları genelde, aileleri ve sürüleriyle hareket eden kabile güçleri şeklinde kalma eğiliminde idiler. Moğol Devleti'nde var olan feodal ilkelerin hemen hepsi, ordu için de geçerli idi. Neredeyse tümü hafif donanımlı süvari idi ve yegâne silahları yay idi. Hâkimiyetinin başlangıcından itibaren Cengiz Han ordusu içinde Moğol unsurlara taktik ve donanım bakımından oldukça katkı sağlayan özellikle Türk ve Çinli unsurlar da bulunmaktaydı. Bu unsurların sayısı, Moğollar Batı Avrasya ve Orta-Doğu'ya yayıldıklarında daha da artacaktı¹.

Cengiz orduları, iki temel amaç olan taktik ve disiplini sağlamak üzere on binlik, binlik, yüzlük ve onluk olmak üzere, onluk (*decimal*) sisteme göre tanzim edilmişlerdi. Merkezî otoriteyi sağlamak ve kabilevî bağları ortadan kaldırmak bakımından en uygun yol, bu onluk sistem uygulamasıydı. Bu sistemle Moğol, Tatar, Kereit, Nayman gibi unsurlar artık *Yeke Moğol Ulus* olarak bir otorite altında toplanmış, hepsi birer *urug* olmuşlardı².

¹ A. P. Martinez, "Some Notes on the Il-Xānid Army", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, V (1986), 129–242, s. 138; Türkler, Moğolların vücuda getirmiş oldukları her sistem ve teşkilâtta bilfiil rol oynamışlardır, bkz. Bahaeddin Ögel, *Sino-Turcica, Cengiz Han ve Çin'deki Hanedan'ın Türk Müşavirleri*, Taipei 1964; Ahmet Temir, "Türk Moğol İmparatorluğu ve Devamı", *Türk Dünyası El Kitabı*, I. Cilt, Ankara, 1992, s. 385–400; J. J. Saunders eserinde Türklerin Moğolları hem idârî ve hem askerî bakımdan etkilemiş olmaları üzerine bir bölüm tahsis etmiştir, bkz. J. J. Saunders, *The History of the Mongol Conquests*, London 1971; C. E. Bosworth, "Army, Islamic to the Mongol Period", *Encyclopedia Iranica*, I, 499–503, s. 502.

² Martinez, "Some Notes on the Il-Xānid Army", s. 138; Christopher Dawson, *Mision to Asia*, Toronto 1987.s. 32–33.

Elbette ki bu sistem, Cengiz Han'ın kendisi tarafından icat edilmemişti. Bu sistemin Mete Han'a kadar uzanan bir geçmişi olup, benzer uygulama Orta Asya menşeli diğer konargöçerler arasında da mevcuttu. Kitan ve Curcidler de bu sistemi kullanmışlardı. Cengiz Han ordu hiyerarşisinde, ast ve üst sınırlarını kati bir biçimde belirleyerek itaatsizliğe kesinlikle taviz vermemiş, birlikler arası geçişi de ölüm cezası ile yasaklamıştı³.

Strateji ve lojistik amaçlar için ordu, çeşitli kamplara, *ordo/ordulara* ayrılmıştı. Bunların kumandası, *noyan* (çoğ. *Noyad*) veya *noyin* unvanlı, Cengiz Han ailesi ile bir şekilde kan akrabalığı bulunan kişilere verilirdi. Ordu içi disiplin ve sadakat, akrabalığın önüne geçirilerek klanların dağılmaları önlenmiştir. Evlenme yolu ile Cengiz ailesine akraba olmuş *kürgen* veya *küregen* unvanlı kumandanlar, kadınlarına nazaran daha alt mertebede bulunurlardı. Kadınlar bu birliği, çeyizinin (*incu*) bir kısmı olarak getirirdi⁴.

Cengiz Han fetihlerinin İran coğrafyasında siyâsî bir teşekküle dönüşmesi sonucu ortaya çıkan İlhanlı Devleti, gerek kültür ve gerekse kurumlar bakımından Yakın ve Orta Doğu coğrafyasında temasta bulunduğu devletlerden etkilenmişti. Bunun izleri, askerî teşkilatta da görülmektedir. Asya bozkırlarından İran ve Orta Doğu coğrafyasına gelen Moğollar, ilk olarak üretim-tüketim alışkanlıklarını, Türk ve İslam toplumlarını örnek alarak değiştirmişlerdir. Yakın Doğu'daki tarım toplumlarının istikrar ve düzeni, konar-göçer Moğolları da ilâz ederek toprağa bağlamış, bu sayede devletin yapısı daha müessir ve belirgin hale gelmiştir. Moğolların bu coğrafyadaki rakibi olan Memlük Devleti, Moğollardaki askerî değişimi hızlandıran amillerin başında gelir.

Moğolların İran topraklarında kurdukları İlhanlı Devleti'nin askerî teşkilatı, bir tez çalışması ile tarafımızdan incelenmiştir. Bu makalede, İlhanlı ordusunun hiyerarşisi, askerî görevlileri, bunların yetki ve sorumlulukları, maaşları, sorgu ve cezalandırılmalarına ilişkin olarak, tez çalışmamız sırasında elde ettiğimiz bilgileri paylaşacağız.

³ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (terc. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 409-410; René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, (çev. Dr. M. Reşat Uzmen), İstanbul 1993, s. 219; B. Spuler, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), Ankara 1987, s. 435; D. Sinor, "On Mongol Strategy", *Proceeding of the Fourth East Asian Altaistic Conference*, Taipei 1971, s. 239.

⁴ Timothy May, *The Mechanics of Conquest and Governance: the Rise and Expansion of the Mongol Empire, 1185-1265* (University of Wisconsin-Madison, Basılmamış Doktora Tezi 2004), s. 34-37; Timothy May, *The Mongol Art of War*, South Yorkshire 2007, s. 31-32; Barthold, *Türkistan*, s. 408; Spuler, *İran Moğolları*, s. 436; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 219.

1. İlhanlı Ordusunda Ümerâ-yi Leşker (Ordu Komutanları)

Önce Mete Han, sonra da Cengiz Han'ın teşkil ettiği Asya bozkır orduları gibi İlhanlı ordusu da, iki temel amaç olan strateji ve disiplini sağlamak üzere onluk (*decimal*) sisteme göre tanzim edilmişlerdi. Bu hiyerarşik düzenin Moğolca isimleri (*tümen* [çoğ. *tümet*], *mıngan* [çoğ. *minkat*], *cagun* [çoğ. *cagut*], *arban* [çoğ. *abrat*]) artık geldikleri coğrafyanın hâkim dili olan Farsça'ya tebedül etmişti. Bu birimler için, İlhanlı ordusunda kullanılan ıstılahlar şunlardı: *tümen*⁵ (çoğ. *tümenât*, 10.000'lik birlik), *hezâre* (çoğ. *hezârehâ*, 1.000'lik birlik), *sede* (çoğ. *sedehâ*, 100'lük birlik), *dehe* (çoğ. *dehehâ*, 10'lük birlik). Bu birliklerin başında bulunan emîrler de sırasıyla *emîr-i tümen*, *emîr-i hezâre*, *emîr-i sede*, *emîr-i dehe* idi⁶.

Bu emîrlerin tümü, *noyan/noyin/no'in* adı verilen askerî aristokratlara, umumî kumandanlara bağlıydılar⁷. *Noyanlar*, İlhanlı Devleti tarihinin her

⁵ *Tümen* buradaki ıstılah manası itibarıyla “on bin adet” demektir. Kâşgarlı Mahmûd ise *tümen* için “herhangi bir şeyin çok olanı” demektedir, bkz. Kâşgarlı Mahmûd, *Divânü Lugâti't-Türk*, (çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser), İstanbul 2005, s. 603. Jr. John Masson Smith, *tümen* adı altında teşkilâtlandırılan birliklerin, genelde olması gereken sayının ancak %70'i oranında teşkil edilebildiğini söylemektedir. İddiası üzere, asker sağlayan ailelerin, at ve teçhizat bakımından ne kadar sayıda askeri destekleyebilecekleri birincil etkidir. Ortalama her aile 100 koyun ve 10 ata sahiptir. Bu sayılar azaldığında, ailenin sağlayabileceği asker sayısı da azalmaktadır. Dolayısıyla *tümenler*, çok istisnai durumlar hariç, hiçbir zaman 10.000 askerden oluşmamıştır, bkz. Jr. John Mason Smith, “Mongol Nomadism and Middle Eastern Geography: Qishlâqs and Tümens”, *The Mongol Empire & Its Legacy*, (ed. Reuven Amitai-Preiss; David Morgan) Leiden, Boston, Brill, 2000, 39–56, s. 39–40, 2. dipnot. Burada belirtmekte fayda vardır ki, bazı muasır kaynaklar *tümen* sayısını yanlış vermektedirler. Örneğin Aknerli Grigor “bir *tümen* 30.000 askerden oluşmaktadır” demektedir; bkz. Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi*, (çev. Hrand Andreasyan), İstanbul 1954, s. 25.

⁶ Kaynaklarda bu ıstılahlara çok sık rastlamak mümkündür. el-Kalkaşandî, *Mesâlik el-Ebsâr*'dan aktararak şöyle demektedir: “Bunlar dört tabaka üzerinedir. Bunların en yükseği *noyin*, sonra *emîr-i tuman* olarak tabir edilen on binlik emîri (*emîru 'aşereti âlâf*); sonra binlik emîri (*emîru elf*); sonra yüzlük emîri (*emîru mi'e*); sonra ise onluk emîri (*emîru 'aşere*). Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ fi Smâ'at el-İnşâ*, (tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut (Tarihsiz), IV, s. 421. Daha önce hiçbir tetkik eserde tanımlanmamış bir emîrlik olan *emîr-i çehâr-hezâr/hezâre*, muhtemelen *tümenin* bir alt şubesi idi. Bu emîrliğin var oluşu, *tümenlerin* gerçekte tam olarak 10.000 kişi değil de 8.000 veya daha az sayılarda birliklerden oluştuğu anlamına gelmektedir. Buna göre, muhtemelen, bir *tümen* iki *çehâr-hezâre*den oluşmaktaydı. Biz bu terimi, Reşidüddin'deki şu kayıttan öğrenmekteyiz: ...*İşek Tokli ki emîr-i çehâr hezâr bûd...* bkz. Reşidüddin Fazlullah Hemedânî, *Câmi' el-Tevârih-i Reşidüddîn Fazlullah Hemedânî*, (tas. Muhammed Rûşen-Mustafa Müsevî), Tahran 1373, II, s. 1168; 1184. Bu emâretin, ya da en azından böyle bir ıstılahın var oluşu, Smith'in yukarıda zikrettiğimiz iddiasını doğrular niteliktedir. Böyle bir ıstılahın varlığına, İlhan Erdem de işaret etmektedir, bkz. İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1995, s. 310, 493. dpnt.

⁷ Şemîs Şerîk Emîn, *Ferheng-i İstîlâhât-i Divân-i Devrân-i Moğul*, Tahran 1357, s. 338.

döneminde kilit rol oynamışlardı. Bu *noyan*lar, birden fazla *tümen*in emîri olabildikleri gibi sadece bir *tümen*in de emîri olabilmekteydiler. Ortaçağ Türk-İslam teşkilat tarihi bakımından önemli bilgiler sunan el-Kalkaşandî, eserinde *noyan* (*el-nûyân*) için şu tanımlamayı yapmaktadır: “Kaan memleketlerinde (*bi el-memâlik el-kâniyye*) reislerin elkâbidir. Saltanatın, *ulus ümerasımın* ve vezirin *nâibi* gibidir. Bunlar, İran memleketinde varlıklarını Ebû Sa‘îd dönemi sonuna kadar devam ettirmişlerdir.”⁸

İlhanlı Devleti’nde Çurmagun Noyan ile başlayan ve Baycu Noyan ile devam eden bir *noyan*lar hâkimiyeti ve nüfuzu, kendisini her dönemde hissettirmiştir. Abaka Han zamanında Samagar, Baynal, Sülemiş, Çoban *noyan*lar; Olcaytu Han döneminde (1304–1316) Emîr Kutluğşâh Noyan ve Çoban Noyan’ın en yüksek askerî mevkide buldukları görülmektedir⁹. Kutluğşâh, Gazan Han (1295–1304) döneminde önemli emîrlerden olup nüfuzunu Olcaytu Hüdâbende zamanında da devam ettirmiştir. Çoban’ın nüfuzu ise Ebû Sa‘îd Han zamanında da sürmüştür, kaynağın dediğine göre, “hatta Emîr Çoban tüm Ebû Sa‘îd memleketini eline geçirmişti”¹⁰.

Olcaytu Sultan Tarihi’nin girişinde, Kâşânî tarafından verilen 25 emîrin isimleri ve tasvirleri, İlhanlı döneminin askerî yapılanması hakkında bize malumat vermekte ve bazı soruları cevaplamamıza yardımcı olmaktadır. Verdiği malumata göre, İlhan Olcaytu döneminin emîrleri şunlardır:

- 1) Emîr Kutluğşâh Noyan¹¹
- 2) Çoban Noyan¹²
- 3) *Emîr-i muazzam* Pulad Çinsang.
- 4) Emîr Hüseyin
- 5) Emîr Sevinç Aka¹³
- 6) *Emîr-i kebîr* İrencin
- 7) Emîr Muiziddin İsen Kutluk
- 8) Emîr Togan: Bağdad *emîr-i tümen*idir.
- 9) Emîr Ali Kuşçi

⁸ el-Kalkaşandî, *Subh el-A‘şâ*, VI, s. 33–34.

⁹ Ebû el-Kâsım b. Abdullah Muhammed b. Ebi Tâhir ‘Abdullah Kâşânî, *Târîh-i Olcaytu Sultân*, (neşr. Mehîr Hambelî), Tahran 1348, s. 10.

¹⁰ ...*Emîr Çuban, tamâmet-i memâlik-i Ebû Sa‘îd der-kabza-i kudret ve dest-i tasarruf girift...*, bkz. Hâfîz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmi‘ el-Tevârih-i Reşîdî*, (neşr. Hânâbâ Beyânî), Tahran 1350, s. 163; el-Kalkaşandî, *Subh el-A‘şâ*, s. IV, s. 422.

¹¹ Kâşânî’ye göre bu emîr, hiyerarşik olarak diğer emîrlerin hepsinden önde gelmektedir, bkz. Kâşânî, *Târîh-i Olcaytu Sultân*, s. 8.

¹² Kaynak tarafından *emîr-i kebîr* şeklinde tesmiye olunan bu *noyan*, “Acem ve Türk’ün öncüsü görüş, siyaset, kifayet, cesaret ve bahadırılıkta hepsinden öndedir”, bkz. Kâşânî, *Târîh-i Olcaytu Sultân*, s. 8.

¹³ Bu emîr, bir Uyğur Türkü’dür, bkz. Kâşânî, *Târîh-i Olcaytu Sultân*, s. 8.

- 10) Emîr Sutay Ahtaci: Diyarbekir bölgesinin emîridir. Fırat ırmağını ve Şam sınırını korumak üzere görevlendirilmiştir.
- 11) Emîr Körbuka: Diyarbekir, Rum ve civarının *emîr-i tümen*idir.
- 12) Emîr Casamura Sultan: Horasan garnizonunun emîridir.
- 13) Emîr Algu: Horasan'da Narin *emîr-i tümen*idir.
- 14) Emîr İlyasmış: Diyarbekir civarında bir bölgenin korumasını üstlenmiştir.
- 15) Emîr Bektut: Amûye (Ceyhun) Irmağı sınırını korumaktadır.
- 16) Emîr Turumtaz¹⁴
- 17) Emîr Dana
- 18) Emîr Noldar
- 19) Emîr Ramazan Gürkan
- 20) Karaçuk
- 21) Emîr Baydu: Anadolu'da bulunmaktadır.
- 22) Emîr İnak Tokmak: İlhan Olcaytu'nun akrabasıdır.
- 23) Emîr Hirze Muhammed
- 24) Emîr Sorakan Başkird
- 25) Emîr Taştemür¹⁵.

Ümeranın devlet yönetimindeki yerine gelince, ilhanlar üzerindeki nüfuzları oldukça fazla idi: İlhan Ahmed Teküder ve Şehzade Argun arasındaki mücadele sırasında (1283–1284) Ahmed Teküder, nüfuzlu emirlerden olan Alinak'ı yanına çekmek için kızını ona vermişti¹⁶. Yine Geyhatu'nun tahta oturması sırasında (1291) Emîr Çoban ve Kurmuşî, Geyhatu'nun tarafını tutarlarken diğerleri buna itiraz etmiş ve netice isteklerinin hilafına gerçekleşince *bulgak*, yani isyan çıkarmışlardı¹⁷. Emirlerin nüfuzlarının arttığı ve ilhanlar için tehlike oluşturmaya başladıkları dönemler de mevcuttu. Argun Han saltanatının en önemli emîri olan ve onun tahta oturmasında büyük emek sarf eden Buka, Argun'un ilhanlığı sırasında çok nüfuz kazanmış, Emîr Buka'nın tasvip etmediği hiçbir iş gerçekleşemez olmuştu. Öyle ki, Tebriz emîri Ali, İlhan Argun'un *yarlıg* ve *payzesi* ile huzuruna gelen elçileri dahi Emîr Buka'nın *altamgası* olmaksızın kabul etmemekteydi¹⁸.

Sivil otoriteyi temsil eden vezirlere nisbetle, emirlerin mevkilerinin daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Hülagu ve Abaka hanlar zamanında

¹⁴ Bir Uygur Türkü olan bu emîr, iki kardeşi Mengütaz ve Ertana ile birlikte zikredilir, bkz. Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 8.

¹⁵ Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 10.

¹⁶ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1134.

¹⁷ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1190.

¹⁸ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1167.

vezirlerin, ilhanın katına çıkmadan önce emîrler ile istişare (*kengaç*) etmesi yönünde bir teamülün var olduğunu, Emîr Çoban ile Emîr İreñcin arasında geçen şu diyalogdan anlamaktayız: Vezir Tâceddin Alişâh, yapılan bir yolsuzluk sebebiyle, gece vakti, af dilemek için Sultan Olcaytu'nun huzuruna varmıştı. Bunun üzerine Emîr Çoban, kendisine ve diğer ümeraya danışılmadan ilhan ile görüşülmesine öfkelenerek Emîr İreñcin'e şöyle serzenişte bulunmuştu: "Hülagu Han ve Abaka Han devirlerine yazık! Birisi padişaha bir şey arz edecek olsa idi, tüm ümera ile istişare etmeden bunu yapamazdı. Fakat, şimdi durum o raddeye geldi ki, *Tâcık*, emîrlerle istişare etmeden gece yarılarında padişah ile yalnız kalıyor, istişarede bulunuyor, ümeranın rey'ini zâyi ediyor! Hâce, emîri ve onun konuşan dilini susturdu!"¹⁹. Emîr Çoban'ın bu yakınması, İlhanlı Devleti'nde ümera ve vüzeranın birbirine olan konumlarını ortaya koyması bakımından önemlidir.

İlhanlı askerî sistem ve hiyerarşisi içinde yer alan diğer görevliler şunlardı:

2. Şihne

Bu ıstılahın öncelikli anlamı *murâkıp* ve *muhâfız*dır. Doerfer bu ıstılah için, "gönüllü olarak ilhak olmuş topraklara atanan görevli" demektedir²⁰. Fakat gerçek anlamda *şihne*, fethedilen topraklarda, sultan adına idareyi ele alan yeterli sayıdaki askerî birlik demektir. Bu teriminin ve müessesenin en çok Büyük Selçuklular tarafından kullanıldığına şahit olmaktadır²¹. İlhanlılardan önce, Moğollar tarafından kullanılan ve bu ıstılahı karşılayan kelime *baksak* ve *daruga* idi. İlhanlılar döneminde, fethedilen topraklara ve kalelere birçok defalar *şihne* tayini yapılmıştı. Örneğin, Bağdad'ın fethinden (1258) hemen sonra Hülagu, buraya bir *şihne* tayin etmiştir²². 1284 tarihinde Tongga, Argun Han tarafından Bağdad şihneliğine yollanmıştır²³. Yine Geyhatu'nun yakın emîrlerinden Muhammed Şikurçi, bu ilhan döneminde Bağdad *şihnesidir*²⁴.

¹⁹ Kâşânî, *Târîh-i Olcaytu Sultân*, s. 195–196.

²⁰ Gerard Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden 1963, s. 1326; W. M. Thackston, *Rashiduddin Fazlullah's Jami'ut't-Tawarikh: Compendium of Chronicles*, (ed. Şinasi Tekin&Gönül Alpay Tekin), III, Duxbury 1999, s. 771.

²¹ Muhammed b. Hindüşâh b. Sencer Nahçivânî, *Düstür el-kâtib fi ta'yîn el-merâtib*, (neşr. 'Abd el-Kerîm Ali oğlu Alizâde, I/1, Bakü 1964, I/2, Bakü 1971, II, Bakü 1976, II, s. 33; Ann K.S. Lambton, "Şihna", *Encyclopedia of Islam (Second Edition)*, 437-438, s. 437.

²² Ebülferec İbnülibri, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, (çev.Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1941, s. 36.

²³ Reşidüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1164.

²⁴ Reşidüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1200.

Şihnelik haricinde bir de şehirlerin *emâreti* söz konusudur: Bağdad'da Tonsga öldükten sonra (1288), yerine Baydu Şikurçi *şihne* olarak atanmış; Ordu Kiya ise *Bağdad emîri* olmuştu. Yine Argun Han döneminde Şirâz emîrliği (*emâret-i Şirâz*) Cuşi'ye verilmişti. Errân, Tebriz ve Kuçan'daki emîrlere de Cuşi'nin *nökerleri*, yani muâvinleri olarak tayin edilmişlerdi²⁵. *Müşrifler* bu şehir emîrlerini teşrif etmek, yani denetlemekteydiler. Sa'düddeve'nin Bağdad'a *müşrif* olarak gönderilmesini tanımlarken Reşîdüddin'in kullanmış olduğu tâbirden, *müşriflerin* sadece mülkî işleri değil, askerî işleri ve idâreyi de *teşrif* ettikleri ortaya çıkmaktadır²⁶. Baydu döneminde ise Bağdad şihnesi, Muhammed Şikurçi'dir²⁷. Ayrıca, eyaletlerde bulunan şehzadeler, askerî işlerle ilgilenmemekte olup bu işlere ümera bakmakta idi. Şehzadeler, askerî görevleri ifa etmekten ziyade, İlhanlı otoritesinin bir temsilcisi olmak üzere taşrada bulunuyorlardı²⁸. Gazan'ın Horasan valiliği sırasında, bu bölgenin *emâreti* Emîr Nevrûz'da olduğu gibi, İlhan Olcaytu Horasan'da bulunduğu sırada buranın emîri Argudak Noyan idi ve askerî yetkiler onun elindeydi²⁹.

3. Kütvâl/Mustahfız-ı Kal'a

Kütvâl ıstılahı, Hintçe'den Farsça'ya geçmiş, İlhanlı ordu teşkilâtında da kullanılmış bir kelimedir. Hintçe *kota* (kale) ve *pâla* (muhafız) kelimelerinin terkibinden meydana gelmiştir. Bu ıstılahın Gazneli Mahmûd tarafından İran'a getirildiği tahmin edilmektedir³⁰. İlhanlı Devleti askerî teşkilâtı içerisinde de *kütvallerin*, yani kale *müstahfızlarının* bulduklarını görüyoruz. Örneğin Abaka Han döneminde Akbek adlı bir emîr, Âmûye (Ceyhun) Kalesi *müstahfızı* olmuş ve Barak'ın faaliyetlerine karşı burayı korumuştur³¹. Ayrıca Kâşânî'nin eserinde, Erbil Kalesi *kütvalliğinin* Abaka Han tarafından Kıyatlılara verildiği zikredilmektedir³².

²⁵ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1175.

²⁶ ...*Baydu Şikurçi be-şihnegî mevsûm geşt ve Şerefüddin be-mülkî ve Sa'düddeve be-râh-i müşrifî ber-ser-i işân...*, bkz. Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1165.

²⁷ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 88.

²⁸ Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 18.

²⁹ Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 21.

³⁰ Emin, *Ferheng-i İstilahât*, s. 204.

³¹ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1098; Benâkitî, *Ravzat uli'l-Elbâb fi Tevârih el-Ekâbir ve el-Ensâb (Târih-i Benâkitî)*, (tas. Ca'fer Şi'âr), Tahran 1378, s. 433.

³² Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 113.

4. Bugavul/Bukavul

Bu emâret, daha önceleri *çaşnigirlik* ile vazifeliydi³³. İlhanlılar döneminde, askerî işleri düzenleme ve teftiş görevi başta olmak üzere, asker sayısının saptanması, gelirlerinin düzenlenmesi, levazımâtın tedariki ve dağıtımını sorumluluklarını uhdesine almıştı. Birliklerin hareket hatlarının, lojistik stratejinin belirlenmesi; savaş sonunda elde edilen ganimet ile süreklilik avı sonrasında avlanan hayvanların pay edilmesi³⁴ yine bu emîrin sorumluluğundaydı. *Kurultay* ve toylarda *yasavul* ile birlikte oturma düzeninin belirlenmesini ve hiyerarşinin bozulmamasını sağlardı. Nahçivânî'nin ifadesine göre, her *tümen* için bir *bukavul* görevlendirilmekte ve *bukavullar* maaşlarını *divân-ı büzürgten* almaktaydılar³⁵. İlhanlı ordu sisteminde *Bukavul-i tümen* haricinde *bukavul-i hezâre* ve *bukavul-i sede* adlı görevliler de bulunmaktaydı³⁶.

5. Yurtçi

Bu görevli, herhangi bir sefer esnasında, *yaylak* ve *kışlakta*, av mekânlarında ve diğer her menzilde ilhanın, şehzadelerin, emîrlerin, *inakların* ve diğer devlet erkânının konaklayacakları yeri tayin ederdi. Nahçivânî, tüm bu devlet mensuplarının, padişahın çadırını görecektir. Buna ilave olarak, yurtçi bu konaklama yeri bilgilerini gizli tutacak, padişah ve yukarıda sayılan devlet erkânının konakları, başkaları tarafından bilinmeyecekti³⁷.

Yerleşme düzenine baktığımızda, şehzadeler ve *ulus emîrleri* sağ tarafa; vezirler ve divan üyelerinin de padişahın konağının soluna konuşlandıklarını görürüz³⁸.

³³ Thackston, *Rashiduddin Fazlullah's Jami'ut't-tawarikh*, s. 766; Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, s.755.

³⁴ Mîr Muhammed b. Seyyid Burhânüddin Hondşâh (Mîrhond), *Târih Ravzat el-Safâ*, Tahran 1339, V, s. 144.

³⁵ Nahçivânî, *Düstûr el-kâtib fi ta'yîn el-merâtib*, II, s. 53–58; M. Takî İmâmî, *İran Moğolları Devlet Teşkilatı*, (A. Ü. Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1971, s. 35, İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1970, s. 228; G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, s.755.

³⁶ Nahçivânî, *Düstûr el-Kâtib fi Ta'yîn el-Merâtib*, II, s. 57; V. Z. Piriev, "O Termine Bukao", *Doklady Akademi Nauk Azerbaydjana*, XXXIII/12 (1977), 63-66, s. 65.

³⁷ Nahçivânî, *Düstûr el-Kâtib fi Ta'yîn el-Merâtib*, II, s. 62–63; Emîn, *Ferheng-i İstilâhât*, s. 268–269; Thackston, *Rashiduddin Fazlullah's Jami'ut't-tawarikh*, s. 773; Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, s. 1915; Uzunçarşılı, *yurtçi* ile alakalı bir bilgi vermemiş, *yurtçinin* yapmakta olduğu konak yeri belirleme işinin *yasavul* tarafından yapıldığını düşünmüştür, bkznz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 229.

³⁸ Nahçivânî, *Düstûr el-Kâtib fi Ta'yîn el-Merâtib*, II, s. 63.

6. Yasavul/Yasa'ul

Ordu içinde, *kurultay*larda, toylarda askerî hiyerarşiyi teftiş eden ve mevkileri tayin eden görevlidir. Bu görevli, sefer zamanında askerin nasıl bir düzen içinde hareket edeceğini de belirlerdi. Ayrıca, *bukavulun* da yardımını alarak *kurultay* ve toylara davet edilenlere, ilhanın buyruklarını tebliğ ederdi³⁹.

7. Bularguçi

Bulargu terimi, kaybolmuş herhangi bir eşya anlamına gelmektedir⁴⁰. İlhanlı askerî teşkilâtında da *bularguci* adıyla anılan bir görevlinin varlığına şahit olmaktayız. Bu görevli, kaybolmuş at, deve, katır ve eşek gibi hayvanları; gulâm ve cariyeler ile savaş teçhizatını bulmak ve sahibine teslim etmekle yükümlüydü. Bu emîr, *dîvân-ı büzürg* tarafından tayin edilir ve özellikle sefer veya göç esnasında, *nökerleri* ile birlikte konakları (*yurt*) gezerek askerlerin kayıp eşyalarını belirler, bulunan eşyaları toplar ve sahibine iade ederdi. Kaynağın verdiği bilgiden anlaşıldığına göre bu görev, sadece askerî amaca hizmet etmemekte, sivil anlamda da sorumluluk taşımaktaydı⁴¹.

8. Tavacı

Asker toplama işi için İlhanlılar *yasamişi* tabirini kullanmaktaydılar⁴². İlhanlı ordusunda, asker toplamak ve askerî kıtaların teftişine memur olan görevli *tavacıdır*. Bu görevli, aynı zamanda idam cezasının infazına da nezaret etmekteydi⁴³.

9. Hatunların Muhafız Birliği Emîrleri

İlhanlı Devleti'nde, hanedan hatunlarına, özellikle ilhanın ilk hatununa ait kendi çadırı, sarayı, yani *ordusu* bulunmaktaydı. Bu *orduların* askerlerce

³⁹ Nahçivânî, *Düstûr el-Kâtib fi Ta'yîn el-Merâtib*, II, s. 57–58; Takî İmâmî, *İran Moğolları Devlet Teşkilâtı*, s. 36; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 229; Thackston, *Rashiduddin Fazlullah's Jami'ut-t-tawarikh*, s. 773; Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, s. 1863. Uzunçarşılı bu görevliyi, Osmanlı ordusunda askerin geri dönmelerini engellemek üzere görevlendirilmiş ordu alay çavuşlarına benzetmektedir, bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 229.

⁴⁰ Nahçivânî, *Düstûr el-Kâtib fi Ta'yîn el-Merâtib*, II, s. 67; Thackston, *Rashiduddin Fazlullah's Jami'ut-t-tawarikh*, s. 766; Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, s. 92.

⁴¹ Nahçivânî, *Düstûr el-Kâtib fi Ta'yîn el-Merâtib*, II, s. 67–68; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 230–231.

⁴² Reşidüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1087; Kâşânî, *Târîh-i Olcaytu Sultân*, s. 67.

⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 231; Takî İmâmî, *İran Moğolları Devlet Teşkilâtı*, s. 37.

korunduğu ve bu askerlere de emîrlerin kumanda ettiği, kaynaklarda açıkça belirtilmektedir. Örneğin İlhan Argun döneminde Gazan Bahadır ve Eşek Toklu, Olcay Hatun'un *ordu* emîrleriydiler⁴⁴.

Ümeranın Maaşı ve Maaşların Miktarı

Gazan Han dönemine gelinceye değin, İlhanlı ordusunda askerlere düzenli olarak herhangi bir nakit ya da maaş (*mersûm* ve *câmegî*) ödemesinin yapılmadığını⁴⁵ biliyoruz. İlhanlı ordusu, kendi kendini destekleyen bir yapıya sahip olup, ihtiyaç duyulmadığı sürece ilhandan yardım almamaktaydı. Fakat düzensiz bir şekilde, arızı durumlarda ilhanların askere para dağıttığı mevzubahistir. Aynı zamanda bazı kaynaklar, Hülagu zamanından itibaren, yalnızca *tümen* emîrlere olmak üzere, düzenli maaş dağıtıldığı yönünde malûmât vermektedirler. el-Kalkaşandî, *Mesâlik el-Ebsâr*'dan aktararak şunları söylemektedir: “Hülagu (*Hûlâkû*) zamanından beri her *tümen noyanına* (*nûyin el-tûmân*) 10.000 *dinar* maaş verilirdi. Daha sonraları buna kanaat etmediklerinden bu miktar 50 *tümen dinara*, yani 500.000 *dinara* yükselmiştir. Sonra bu miktar 40 *tümene* düşmüştür. Çoban, *beylerbeyliği*⁴⁶ (*beklârî-bek*) zamanında 300 *tümen dinar*, yani 3.000.000 *dinar* almıştır. Binlik emîri (*emîr el-elf*) 1.000 *dinar* maaş almaktaydı. Yüzlük emîri (*emîr el-mi'e*), onluk emîri (*emîr el-aşere*) ve diğer askerler 100 *dinar* maaş almaktaydılar ve maaşlarında fark yoktu. Yüzlük emîri ve onluk emîri, askere ait olan şeylerden kendilerine biraz alarak, aradaki farkı temin ediyorlardı. Her bir taife için yerleşecekleri yerler verilmişti ve bunlar Hülagu'dan itibaren seleften halefe tevarüs etmekteydi.”⁴⁷

İlhanlı ordusunda askerlerin almış oldukları maaşlar hakkında bilgi veren diğer bir kaynak, *Risâle-i Felekiyye*'dir. Bu esere göre, İlhanlı Devleti'nin son dönemlerinde *el-emîr el-kebîr* olarak adlandırılan *ser-leşker* Sa'dullah Big'in maaşı (*mersûmihu*) senelik 30.000 *dinar*dır; ücret Şirvân *emvâlinden* karşılanmıştır⁴⁸. Pehlivân Ebû Tâlib mesuliyetinde (*bi-ihimâm Pehlivân Ebû Tâlib*) bulunan Sultâniye Kalesi'ndeki 100 *nefere* 200'er *dinar*; toplamda ise 20.000 *dinar* ödenmiştir. Yine Hacı Ali *ihimâmındaki*

⁴⁴ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1168.

⁴⁵ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1487.

⁴⁶ Muahhar Arapça kaynakların Emîr Çoban için kullanmış oldukları *beylerbeyi* yerine, dönemin çağdaş İlhanlı-Fars kaynağı olan Kâşânî, *emîr-i kebîr* tabirini kullanmıştır. Muhtemelen bu durum, sonradan gelişen merkez ve taşra teşkilâtı anlayışının ve bunun kaynaklara yansımalarıyla alakalıdır; karşılaştığımız, el-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, IV, s. 423; VII, s. 285 ve Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 8.

⁴⁷ el-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, IV, s. 423.

⁴⁸ 'Abdollah İbn Mohammad İbn Kiyâ al-Mâzandarânî, *Die Resâlâ-ye Falakiyyâ*, (haz. Walter Hinz), Wiesbaden 1952, v. 61b.

el-Nacak Kalesi'nde bulunan 70 *nefere* 100'er *dinardan* toplam 7.000 *dinar* ödeme yapılmıştır⁴⁹. Horasan askerlerinden Moğol ve *Tâcîklerin* (Moğol olmayanlar) berâtlarına göre ödenekleri şöyle idi: el-Emîr el-A'zâm 'Aceb-Şîr *tümenine* 100.000 *dinar*; el-Emîr el-'Âdil Ali Şîr *tümenine* 80.000 *dinar* ve el-Emîr Rüstem *hezâresine*, 10.000 *dinar* olmak üzere Moğol askerleri toplam 190.000 *dinar*. *Tâcîklerin*, yani Moğol olmayan askerlerin maaşları ise, *Emîr-i Mu'azzam* Fahrüddin uhdesindeki her askere 500 *dinar* olmak üzere toplam 50.000 *dinar*. Sözü edilen bu emîrlerin maaşlarına baktığımızda ise, Emîr el-A'zâm 'Aceb-Şîr (*emîr-i tümen*) 20.000 *dinar*; Emîr el-'Âdil Ali Şîr (*emîr-i tümen*), 20.000 *dinar*; Emîr Rüstem (*emîr-i hezâre*) 5.000 *dinar* almaktaydı⁵⁰.

Maaşların miktarlarından anlaşılacağı üzere, maaşlar mevkilere göre farklılık gösterdiği gibi, bulunulan bölge ve zaman göre de farklılık göstermektedir. Bu yüzden, belli bir maaş cetveli ortaya çıkarmak zordur. Yalnızca sınırlı bir şekilde, yıldan yıla verilen maaşların miktarları tesbit edilebilmektedir.

Emîrlerin Yargılanmaları ve Cezalandırılmaları

Emîrlerin, işlemiş oldukları suçlardan ötürü sorgu (*tegişmişî*) ve yargıya (*yargu*) tâbi tutuldukları malûmumuzdur. Yapılan *yargu* sonucunda, idama mahkûm etme (*be yargu resâniden*) yanında, çoğunlukla sopa vurma veya falaka cezasının (*çûb zeden*) verildiğini görmekteyiz⁵¹. Emîrlerin *yarguya* tâbi tutulmalarına ilhanlar da nezaret etmekteydiler. İlhan Geyhatu, kendisinin tahta oturması sırasında isyan eden, yani *bulgak* çıkaran emîrlerin *yargusuna* bizzat nezâret etmişti⁵². Gazan Han, ikinci Şam seferi sırasında, (1302) savaş meydanından kaçan emîrleri *yarguya* tâbi tutmuştu. Sorgulama ve mülâkat işlemine *tegişmişî* dediklerine bu *yargu* işlemi sırasında tesadüf ediyoruz⁵³.

Burada hemen belirtmek gerekir ki, emîrlere uygulanan *yargu*, sadece suç işlenmesi durumunda yapılan bir iş değil, mutad olarak, *genel yoklama* niteliğinde bir işlemin de adı idi. Zira, 1308 yılı Temmuz ayında Sultâniye'de yapılan bir *yargu* işlemi tasvir eden Kâşânî, "her birinin gayret ve çabası; tehir ve kabahati ortaya çıksın diye bir zaman *yargu* ile

⁴⁹ al-Mâzandarânî, *Die Resâlâ-ye Falakiyyâ*, v. 68b.

⁵⁰ al-Mâzandarânî, *Die Resâlâ-ye Falakiyyâ*, v. 60a-60b.

⁵¹ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1161; Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 72.

⁵² Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1191.

⁵³ Reşîdüddin, *Câmi' el-Tevârih*, II, s. 1315.

meşgul oldular” demektedir⁵⁴. Yine bu durumu teyit eden başka bir örnek, Emîr Çoban, Polad Çinsang ve diğer bazı emîrlerin İlhan Olcaytu huzuruna çıkarak “mutad bir şekilde yapılan *yargu* işlemini neden uzun zamandır yapmadığını” sormalarıdır⁵⁵.

---

⁵⁴ ...ve yekçendgâh be-yarguhâ iştigâl dâştend tâ say' u cehd ve te'hîr u taksîr-i her-yek istikşâf nümûdend...bknz. Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 239.

⁵⁵ Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultân*, s. 239.

KAYNAKÇA

- al-MĀZANDARĀNĪ, ‘Abdollah Ibn Mohammad Ibn Kiyā. (1952). *Die Resālā-ye Falakiyyā*. (haz. Walter Hinz). Wiesbaden.
- BARTHOLD, V. V.. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. (Çev. Hakkı Dursun Yıldız). Ankara.
- BENĀKĪTÎ. (1378). *Ravzat ūlî'l-Elbâb fî Tevârih el-Ekâbir ve el-Ensâb (Târih-i Benâkittî)*. (tas. Ca‘fer Şi‘âr). Tahran.
- BOSWORTH, C. E.. “Army, Islamic to the Mongol Period”. *Encyclopedia Iranica*. I, 499–503.
- DAWSON, Christopher. (1987). *Mision to Asia*. Toronto.
- DOERFER, Gerard. (1963) *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden.
- EBRÛ, Hâfiz-i. (1350). *Zeyl-i Câmi‘ el-Tevârih-i Reşîdî*. (Neşr. Hânâbâ Beyânî). Tahran.
- el-KALKAŞANDÎ, Ahmed b. Ali. (Tarihsiz). *Subh el-A‘şâ fî Sinâ‘at el-İnşâ*. (tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin). Beyrut.
- EMÎN, Şemîs Şerîk. (1357). *Ferheng-i İstilâhât-i Dîvân-i Devrân-i Moğul*. Tahran.
- ERDEM, İlhan. (1995). *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258–1308)*. (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara.
- GRİGOR, Aknerli. *Moğol Tarihi*. (1954). (Çev. Hrand Andreasyan). İstanbul.
- GROUSSET, René. (1993). *Bozkır İmparatorluğu*. (Çev. Dr. M. Reşat Uzmen). İstanbul.
- HEMEDÂNÎ, Reşîdüddin Fazlullah. (1373). *Câmi‘ el-Tevârih-i Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî*. (tas. Muhammed Rüşen-Mustafa Mûsevî). III, Tahran.
- HONDSĀH, Mîr Muhammed b. Seyyîd Burhânüddin (MÎRHOND). (1339). *Târih Ravzat el-Safâ*. V, Tahran.
- İBNÛLİBRÎ, Ebülferec. (1941). *Tarihi Muhtasarüddüvel*. (Çev. Şerafeddin Yaltkaya). İstanbul.
- İMÂMÎ, M. Takî. (1971). *İran Moğolları Devlet Teşkilatı*. (A. Ü. Basılmamış Doktora Tezi). Ankara.
- KÂŞÂNÎ, Ebû el-Kâsım b. Abdullah Muhammed b. Ebî Tâhir ‘Abdullah. (1348). *Târih-i Olcaytu Sultân*. (Neşr. Mehîn Hambelî). Tahran.
- LAMBTON, Ann K.S.. “Shihna”. *Encyclopedia of Islam (Second Edition)*. 437-438.
- MARTINEZ, A. P.. (1986). “Some Notes on the Il-Xānid Army”. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*. V: 129–242.

- MAY, Timothy. (2004). *The Mechanics of Conquest and Governance: the Rise and Expansion of the Mongol Empire, 1185-1265*. (University of Wisconsin in Madison. (Basılmamış Doktora Tezi).
- _____. (2007). *The Mongol Art of War*. South Yorkshire.
- NAHÇİVÂNÎ, Muhammed b. Hindûşâh b. Sencer. (1964, 1971, 1976). *Düstûr el-Kâtib fi Ta'yîn el-Merâtib*. (Neşr. 'Abd el-Kerîm Ali oğlu Alizâde. I/1, Bakü, I/2, Bakü, II, Bakü.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1964). *Sino-Turcica. Cengiz Han ve Çin'deki Hanedan'ın Türk Müşavirleri*. Taipei.
- PIRIEV, V. Z.. (1977). "O Termine Bukaol". *Doklady Akademi Nauk Azerbaydjana* 33(12):63-66.
- SAUNDERS, J. J.. (1971). *The History of the Mongol Conquests*. London.
- SINOR, David. (1971). "On Mongol Strategy". *Proceedings of the Fourth East Asian Altaistic Conference*. Taipei.
- SMITH, Jr. John Mason. (2000). "Mongol Nomadism and Middle Eastern Geography: Qishlâq and Tümens". *The Mongol Empire & Its Legacy*. (ed. Reuven Amitai-Preiss; David Morgan) Leiden. Boston: Brill, 39-56.
- SPULER, Berthold. (1987). *İran Moğolları*. (Çev. Cemal Köprülü). Ankara.
- TEMİR, Ahmet. (1992). "Türk Moğol İmparatorluğu ve Devamı". *Türk Dünyası El Kitabı*. I. Cilt. Ankara. 385-400.
- THACKSTON, W. M.. (1999). *Rashiduddin Fazlullah's Jami'ut't-Tawarikh: Compendium of Chronicles*. (ed. Şinasi Tekin&Gönül Alpay Tekin). III. Duxbury.
- UYAR, Mustafa. (2007). *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail H.. (1970). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara.